

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

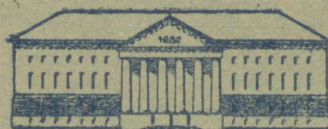
ALUSTATUD 1893. a.

VIHK 138 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ в 1893 г.

„KALEVIROJA“ KÜSIMUSI
ЭПОС „КАЛЕВИПОЭГ“

II

TARTU 1963

Lp. H. Tamperede

1963

Täällä R. Ritzing

190270

190270

«KALEVIPOEG» MUUSIKAS

R. Ritsing

Tartu Muusikakool

«Kalevipoeg», eesti rahvusliku progressiivse ja võitleva kirjan-
duse suurteos, on jõudnud auväärsele ikka. Saja aasta kestel on
ta olnud meie kunsti ja kultuuri üks suunavaid tähiseid.

Marksismi-leninismi klassikud pidasid rahvaloomingut tähtsaks
kommunistliku kasvatuse teguriks ja progressiivseks elunähtuseks.
Palju on uuritud rahvaluule sõnalist osa. On aga vaja valgustada
ka selle muusikalist külge, esteetiliste ja eetiliste väärtuste seis-
kohalt pole see kaugelki vähem oluline. Selles mõttes on eriti ise-
loomustav V. I. Lenini hinnang rahva lauluvarale (sõnad koos
viisidega): «Milline huvitav materjal. Sellel materjalil võiks kirju-
tada väga ilusa uurimuse rahva ootustest ja lootustest... rahva-
looming — see on nii vajalik ja tähtis rahva hingeelu tundmaõppi-
miseks ka meie päevil...»¹

«Kalevipoeg» on koostatud lauldavast ja jutustatavast rahva-
loomingust, millele Fr. R. Kreutzwald lisas omapoolseid täiendusi,
kasutades seejuures ka mõningal määral kirjanduslikke allikaid
(«Kalevala», antiikeeposed, Ossiani laulud). Järelikult oli juba
osal «Kalevipoja» algmaterjalist (rahva seas retsiteerituna ja laul-
duna levinud rahvalaulude näol) ammuaegne tihe side muusikaga.

Muusikategelaste suhtumist «Kalevipojasse» väljendavad ilme-
kalt kirjutised, kus jagatakse tunnustust eeposele kui rikkalikule
loominguallikale.

On huvitav märkida dr. K. A. Hermanni poolt avaldatud mõtteid
«Kalevipoja» kohta Fr. R. Kreutzwaldi biograafilises ülevaates, kus
öeldakse järgmist: «Kalevipoja-lugulaul ei ole ka muusika edenda-
mise poolest mitte ilma tähtsusetu. Temas on mõndagi osa juba
viisi all, aga kahtlemata on tema tähtsus selle poolest alles tule-
mas. Vististe saavad heliloojad tulevikus mõndagi pikemat ja lühe-
mat iluhelisünnitust sellest suurest luuleaidast võtma ja muusi-

¹ М. Голденштейн, Музыка в жизни Владимира Ильича Ленина, Ленинград 1959, lk 9.

kasse panema. Sünnis on vägilaul selleks küllalt, sest temas on suur hulk suremata materjali, mis oratoriumide ja cantatide tarvis väga kohane on. Osav helilooja võib siin väga palju mõtteid leida, mis muusikaga väga hästi kokku sünnivad ja pärast kontsertidel ja näitelaval kõige suuremat lõbu ja vaimustust kuuljates võivad äratada. Mil see aeg tuleb ja need heliloojad Eesti rahva seast ärkavad, seda etteütlelda ei ole võimalik, aga soovida oleks seda küll.»² Ülaltoodud seisukohta on kinnitanud ka mitmed hilisemad muusikamehed.³

Seniseist andmeist nähtub, et Kreutzwaldi poolt koostatud «Kalevipoja» tekste kasutas esimesena muusikas Ado Grenzstein oma «Kooli Laulmise raamatus», mis ilmus 1878. aastal. Nii A. Grenzsteini kui K. A. Hermanni algatus ja püüdlused leidsid soodsat vastukaja ja järgijaid, üha tihenema hakkas nende heliloojate hulk, kes löid teoseid «Kalevipoja» tekstile või selle ainestiku alusel.

Eriti tähelepandavasse ja hinnatavasse seisundisse on «Kalevipoeg» tõusnud tänapäeval, selle harrastamine on võtnud suure ulatuse. Tänu nõukogude korrale, mis andis soodsad võimalused rahvuskultuuri tõusuks, on esile kerkinud terve plejaad heliloojaid, kes rahvusliku muusika viljelejatena on hakanud tundma sügavat huvi «Kalevipoja» ainestiku vastu.

1. **Rahvaeeposte kasutamisest muusikas.** Ülemaailmselt on rahvaeeposte tuginev helilooming niivõrd arvukas, et siin tuleb paratamatult piirduda vaid üksikute karaktersemate ja meile lähedasemate teostega.

Väga sügavalt ja ulatuslikult on haaranud muusikaloomingut antiikeposed «Ilias» ja «Odüsseia». Need on inspireerinud heliloojaid klassikast kuni tänapäevani suurteks saavutusteks, mille tulemusena on jäädvustunud hulk mitmesuguseid suurteoseid, peamiselt oopereid. Siinjuures olgu märgitud, et Homerose eeposte laialdane kasutamine XVII ja XVIII sajandi ooperimuusikas sõltus itaalia «opera seria» traditsioonidest (antiiktemaatika). Itaaliast levis see traditsioon ka teistesse maadesse. Samuti tõi rahvusliku muusika ja rahvuslike koolkondade esiletõus XIX saj. kaasa huvi oma rahva mineviku, rahvaloomingu, muinasjuttude, saagade ja eeposte vastu. Nii kujunesidki rahvaeeposed hindamatuiks mõjutegureiks rahvusliku muusika arenemisel. Ei saa ka märkimata jätta eeposte patriotilist tähtsust rahvuslikus liikumises eriti neis maades, kus puudus veel rahvuslik iseseisvus.

«Iliase» ja «Odüsseia» ainestiku kasutajaist XVIII sajandist olgu märgitud G. F. Händel («Deidamia», alapealkirjaga «Achilleus tütarlaste keskel»), Chr. W. Gluck (ooperid «Paris

² «Laulu ja mängu leht» X (1894), lk. 36.

³ Vt. näit. R. Tobias, Raksa kaljut rusikaga. «Päevaleht» nr. 11, 1911 (vt. «Kalevipoeg» XX, 1016); L. Neumann, Vanavara, iseäranis rahvaviiside korjamise tähtsusest. «Eesti Kultuura» II (1913), lk. 198—199.

ja Helena», «Iphigenie Aulises», «Iphigenie Taurises», «Telemachos»), ja W. A. Mozart (ooper «Idomeneos»).

XIX sajandi heliloojaist olgu nimetatud H. Berlioz (kaksikooper «Troojalased»), A. Bungert (nelikooper «Homeeriline maailm» üksikooperitega: «Kirke», «Nausikaa», «Odüsseuse koju-tulek» ja «Odüsseuse surm») ja S. J. Davõdov (tragöödia «Elektra ja Orestes»).

Antiikeeposi kasutasid oma loomingus XIX ja XX sajandi vahetusel elanud heliloojaist M. Bruch (kantaat «Odüsseia»), S. Tanejev (ooperi triloogia «Orestes»), R. Strauss (ooper «Elektra»), N. Rimski-Korsakov (kantaat «Homerosest»), E. Boehe (sümfooniline poeem «Odüsseuse sõidud») jt.

Ka hilisema aja heliloojad, nagu E. Křenek, E. Werner ja teised, on loonud teoseid eelmainitud eeposte ainestikul.

Huvitavat ning omapärast pilti pakub vene rahvuslike eeposte ja muinaskangelaslugude kasutamine muusikas. Vene rahvusliku ooperiloomingu põhivarasse kuuluvad sellised suurteosed, nagu M. Glinka «Ruslan ja Ludmilla» (A. Puškini järgi), A. Borodini «Vürst Igor» (poeemi «Lugu Igori sõjarekest» alusel), N. Rimski-Korsakovi «Sadko» (bõliinade aineil), A. Gretšaninovi bõliina-aineline «Dobrõnja Nikititš» ja teised. Populaarsete vägilasbõliinade ainestikku on kasutanud muusikas C. Cавos (ooper «Ilja — vägilane»), V. Serova (ooper «Ilja Muromets»), L. Malaškin (ooper «Ilja Muromets»), A. Borodin (sümfoonia nr. 2, nn. «Vägilassümfoonia»), R. Glier (III sümfoonia, nn. «Ilja Muromets») jt.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni hakkas jõud-sasti arenema ka teiste Nõukogude Liitu kuuluvate rahvaste (armeenia, aserbaidžani, burjaat-mongoli, gruusia, kirgiisi, tatar, usbeki jt.) kangelasepiline muusika.⁴

Vana-Skandinaavia eepose «Edda» ainestikku on kasutanud P. Cornelius oma ooperis «Gunlöd».

Saksa eepose «Niebelungid» ainestik on populaarseks saanud R. Wagneri nelikooperi «Niebelungide sõrmus» (üksikooperid: «Rheini kuld», «Walküür», «Siegfried» ja «Jumalatehämarus») kaudu.

Ulatuslikku kasutamist on leidnud muusikas ka soome epos «Kalevala», mille põhjal on R. Kajanus loonud sümfoonilised poemid «Kullervo» ja «Aino», J. Sibelius sümfoonia «Kullervo» ning sümfoonilised poemid «Toonela luik», «Lemminkäinen kojutulek» jt., L. Madetoja loomingust olgu märgitud sümfooniline helind «Kullervo», E. Melartinilt ooper «Aino», A. Launiselt ooper «Kullervo» jt. «Kalevala» ainestikku (peamiselt Aino ja Sampo teemat) on kasutanud oma muusikaloomin-

⁴ Вопросы изучения эпоса народов СССР. Академия Наук СССР, Москва 1958.

gus ka teiste rahvaste heliloojad, nagu G. Schjelderup, V. Gudkov, I. Viškarjov, R. Pergament jt.

«Kalevala» põhjal on loodud teoseid muidugi ka väikevormides, eriti koorilaule (J. Sibeliuselt, T. Kuulalt, V. Hannikainenilt, O. Pesonenilt jt.). Sama tuleb öelda ka teiste eeposte kohta, sest eeposeaineliste väikevormide kasutamine on peaaegu kõigi rahvaste juures küllaltki laiahaardeline ning populaarne.

Eeposeainelisel muusikaloomingul on seega silmapaistev koht rahvusliku muusika arengus.

2. Eepose «Kalevipoeg» muusikalisest miljööst. «Kalevipoja» lähemal vaatlusel haarab meid tema rikkalik ja mitmepalgeline muusikaline miljö. Selle meeldiva fakti põhjusi pole raske leida ja seletada. Heites pilku helilisele ja sõnalisele rahvaloomingule, saab meile ilma pikemata selgeks rahva üldine musikaalsus ja sügav muusikaarmastus. Iseloomustava näite eesti rahva muusikaarmastusest annab meile läti ballaad «Beverina laulik»⁵, milles jutustatakse, kuidas kord naabrid lätlased ja eestlased tülli sattudes olid alustanud sõda.⁶ Eestlaste raevukas rünnak Beverinalle, kus elas sangar Talibald, lõi läti kuulsas linnuses tõsise hädaoahu. «Mõök ja tuli, nälg ja janu sillutasid surmateed.» Viimases hädas turgatas lätlastele pähe päästev mõte. Nad saatsid oma vana lauliku kindluse müüri aknaavasse, kus ta kandle saatel alustas laulu. Laul ja mäng kandusid eesti malevani, keda haarasid muusikahelid. Rünnak peatus, vaenuvägi kuulas hardumuses ning tõmbus tagasi. Laul oli hävitanud võitlusihha meeste südameis. Naabrid leppisid.

Sellel legendil on rahva muusikaarmastuse ja muusika mõju seisukohalt kaugele ulatuv tähendus: muusika on rahu ja rahvaste sõpruse süvendaja.

Eesti muusikalis-poetilises pärandis võime täheldada head kunstilist väljenduslikkust, omapärast fantaasiat ning sisulist haaravust. Rahvas ise ja rahva seast esilekerkinud laulikud⁷ ongi loonud selle rikkaliku aarde⁸, mille alusel võis toimuda eepose koostamine. Kuid vägagi olulist osa «Kalevipoja» muusikalise miljöo kujundamisel omas kaheldamatult ka eepose koostaja Fr. R. Kreutzwaldi enda musikaalsus, muusikaline silmaring ning lugupidav suhtumine muusikasse.⁹

Eepose esimene lause «Laena mulle kannelt, Vanemuine...» kõlab suure südamesoojusega. Otsene pöördumine laulujumala Vanemuise poole — see on väga tähendusrikas ning iseloomulik.

⁵ J. Wihtol, Beverinas dzeedonis Balade jauktam korim. Vadi Askela 1901.

⁶ Läti Henrik, Liivimaa kroonika, ptk. XII, 6.

⁷ Antiikeeposte puhul aoidid ja rapsoodid.

⁸ Ed. Laugaste, Valimik eesti rahvalaule, Tallinn 1948. Eessõna.

⁹ K. Leichterit ettekannet «Fr. R. Kreutzwald ja muusika» ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimel. Kirjandusmuuseumi poolt korraldatud Kreutzwaldi päeva teaduslikul konverentsil 26. detsembril 1959. aastal.

Selline muusikaline algus saabki kogu eeposele karakterseks ning kandvaks jooneks.

Eeposes ei leidu lugu, kus poleks tegu laulu ning muusikaga.

Kõikjal kohtame väljendeid nagu *õhu helid, õrnad healed* (Sissejuhatus 73), *Laulikute lugusida*, *l Kandleööja kiitusida* (Sj. 173), *Kullakeelil kuulutati* (Sj. 187), *Lustilised laululojad*, *l Kulda kandle kõlistajad* (Sj. 270/1), *Vanemuise vöösta* (Sj. 312), *«Sõua, laulik, lausa suuga, l Sõua laululaevukesta* (I, 1/2), *Laula, laulik, miks ei laula* (I, 16), *Lausa tõuseb laulu ilu l Kui see päike pilve paisust, l Ajab meele ärkamaie, l Mõtted lustil mõlkumaie* (I, 44/7), *Kuldalaulus lõksutame, l Kuldakeelil kuulutame* (I, 124/3), *Pulmailu pilli peale* (I, 464), *Linnud ladvissa laulema, l Kõod kulda kukkumaie* (II, 18/80), *Laulis vastu laanemetša, l Hüüdis vastu Hiiu saari, l Kukkus vastu Kuressaari* (III, 601/3), *Laulukeermed kerkimaie* (IV, 172), *Õöbik hõiskab lepikusta* (V, 70), *Lauliku tiivad lendavad* (V, 129), *Igal linnul oma laulu* (VI, 230), *Laulnud iga päeva kohta, l Targema töö toimetusel* (VI, 407/8), *Sealt saab kena laulutuba, l Lauilja lustikamberi, Kus neid sõnu seadeldakse, l Laululõngaks liimitakse* (VI, 905/8), *Nõnda laulis tuuletival l Eide vaimu varjukene* (VII, 402/3), *Lauliku teeradadelle, Kannelniku käigi peale* (VIII, 5/6), *Siis ma laulan muistelaule, l Lõksutan lauliku lugusid* (VIII, 66/8), *Seal laulan tule tuisusse* (VIII, 73), *Laulis vara, laulis hilja* (VIII, 416), *Isa õues laulsid linnud* (IX, 434), *Lapsest lustil laulemaie* (IX, 537), *Laena lusti laulikulle* (X, 3), *Laulis lindu lepikusta, l Tarka lindu tamnikusta* (X, 40/1), *Laulnud seitse salalugu l Igal päeval enne koitu* (XI, 474/5), *Laulis tamme latvadesta, l Häälitselles paksust lehst* (XII, 910/11), *Juba mina nullu laulin* (XIII, 28), *Peiupilli tantsitelles* (XIII, 995), *Siis võib pidu pajatelles l Luike lustikeelel lauda* (XIII, 999/1000), *Siis ta laulaks pika päeva, l Laulaks läbi talve öögi, l Laulaks nalja ehk nädala* (XIV, 5/7), *Need on karjalapse laulud, l Teopisi trallitused, l Korra piiga kõõrutused, l Vanaeide vokilaulud* (XV, 17/20), *Läki laululutadelle* (XV, 46), *Veeretagem lauluvärtnad* (XV, 617), *Peast läks mitu pillikesta, l Käest mitu kandlilugu* (XV, 693—694), *Seal ju laulid ilmatargad, l Ilmatargad, maakavalad l Önnelaulu hõisatelles* (XVI, 2607/2), *Laulusõnad lepitamas, l Targad sõnad talitsemas* (XVI, 672/3), *Vanemuine, laulutarka, l Lase kuldalõngakesi, l Hõbedasi heidekesi* (XVIII, 14/6), *Kuldakellakese helin* (XVIII, 541), *Lustihelin tõusis laualt* (XIX, 471), *Laulik istus laua taga, l Kandleööja teiste keskel, l Laskis laulu lendamaie* (XIX, 482/4), *Appi astus kaljupoissi, l Rootsi kandle kõlistaja* (XIX, 828/9), *Laula, laula linnukeeli, l Häälitsele hõbenokka, l Kuldakäigu kuulutele* (XX, 16/8), *Tutu-lutu, tutu-lutu l Hüüdis Kalevite sarvi* (XX, 218/9), *Kalevipoja kiljatus l Saab veel aastasada-della l Sündinud kahju sõnaldama, l Kuni kattev murukaissu l Viimsel laulja võsukesel, l Kuldakorral linnukesel l Surmas suu saab sulgemaie* (XX, 905/10), *Kuulas käsipõsekille l Laulikute lugusida, l Miska tema tegusida, l Jumedaida juhtumisi, l Ilmas ilmud imedusi l Tulepaistel pajatati, Kuldakeelil kuulutati* (XX, 945—950).

Võrdluseks olgu siin nimetatud, et ka Suure Tõllu muistendies Tõllu poeg õpib viulimängimist.

Eepose kangelased ja teisedki tegelased on laulujumala Vanemuise väärilised laulikud, osavad nii lauljatena kui mängijatena. Kalevipoja ema Linda oli *laulusuuga* (II, 16). Kui Kalevipoeg lapsena *Lõikas hisa lusti pärast ja Nuttis õhtust hommikuni* (II, 648, 650), siis ema Linda *Vilistas laulu väetile l Suikumise soovituseks* (II, 645—646). Rahvasuus on levinud arvamus: kes lapsena palju karjub, sellest saab hea laulumees («hea kõriga»). Käib ju see ka Kalevipoja kohta. Kangelasest arenes otse imeväärne laulumees ja sarvepuhuja. *Ta laulis, et mered mürasid, l Kaljud vastu kärasivad* jne. (III, 629/30). Korduvalt kuuleme sellest mujalgi.

Kalevipoja vennadki olid tublid laulumehed, ka nende laul pani metsad mürama. (III loos ja mujal). Kiitvalt mainitakse Saarepiiga laulu. See on nooruslikult kütkestav «laulurikka linnukese laulukeermet» helisemine (IV lugu). Saarepiiga ja Kalevipoja vastastikune laulmine loob ilusa muusikalise pildi (IV lugu). Seesuguseid haaravaid ansambliilisi laulustseene esineb «Kalevipoja»

teisteski kohtades, nagu näiteks Kalevi poegade laulud jahilt koju tulles ja ema otsimisel (III lugu), vendade laulmine ema otsimise käikudest (VII lugu), Kalevipoja käigid isa hauale (III ja VII lugu), Kalevipoja ja ta sõprade laulmine pidulauas (XIX lugu). Kanged laulumehed olid ka Kalevipoja sõbrad Alevipoeg (XIX, 591—668), Sulevipoeg (XIX, 676—734) ning Olevipoeg (XVI, 172/3).

Eriti ilmekalt ning ulatuslikult ülistatakse laulu mõju, kohati otse hüperboli-seerivalt. Nii näiteks lausutakse teise loo algul:

<i>Kui mina hakkas kuulutama,</i>	<i>Taevas laia talitseda.</i>
<i>Laulujuga laskemaie,</i>	<i>Külad jäävad kuulamaie,</i>
<i>Vana lugu veeretama:</i>	<i>Mõisad mõtteid märkamaie,</i>
<i>Ei mind jõua ohjad hoida,</i>	<i>Saksad parvil seisemaie,</i>
<i>Ohjad hoida, kõied kõita,</i>	<i>Linnad eemalt luurimaie.</i>
<i>Pilved pikad ei pidada,</i>	

Eriti vägev on Kalevipoja enda laulujõud, millest jutustab III lugu (506/34):

<i>Laskis laulu lendamaie,</i>	<i>Päasukesed päevapaiste;</i>
<i>Tugevama tõusemaie,</i>	<i>Laulis luiged lainetesse,</i>
<i>Vägevama veeremaie,</i>	<i>Pardid parve ärte peale,</i>
<i>Tulisema tuiskamaie:</i>	<i>Haned alla allikalle;</i>
<i>Laulis linnud lepikusse,</i>	<i>Hõiskas kena künnilinnu</i>
<i>Laulukanad kaasikusse,</i>	<i>Õode iluks hõiskamaie,</i>
<i>Laulukuked kuusikusse,</i>	<i>Videvikul vilistama,</i>
<i>Mõistelinnud männikusse,</i>	<i>Enne koitu häälitsema.</i>
<i>Targad linnud tammikusse,</i>	<i>Laulis, et mered mürasid</i>
<i>Hõiskas puie latvadesse</i>	<i>Kaljud vastu kurasivad,</i>
<i>Kägusida kukkumaie,</i>	<i>Puie ladvad paindusivad,</i>
<i>Tuvikesi tuikamaie;</i>	<i>Mäekingud kõikusivad,</i>
<i>Laulis rästad rägastikku,</i>	<i>Pilved lausa lõhkesivad,</i>
<i>Pesilinnud põõsastikku,</i>	<i>Taevas aga tarka kuulis.</i>
<i>Lõokesed lagedalle,</i>	

«Kalevipojas» esineb palju arve, eriti rohkesti arvu 7. Sellele on antud mitmesuguseid tähendusi.¹⁰ Huvitav on märkida, et arvu 7 on seostatud ka muusikaga. Teatavasti on diatoonilises heliredelis 7 astet (heli), mis ongi põhjendanud arvamuse, et Kreutzwald kui muusikaarmastaja võis selle arvu vastu erilist huvi tunda.¹¹ See on muidugi romantiline ilutsemine ja fantaasia.

«Kalevipoja» muusikaline miljöö on lai. Eepose tegelased on innukad lauluga mänguharrastajad. Muusikariistadeks on neil kannel, rootsi kannel ja sarv.

3. **Rahvaviiside seos «Kalevipoja» ainestiku ga.** «Kalevipoja» ilmumine kui kodanliku rahvusliku liikumise aja silmapaistvamaid sündmusi tõi enesega kaasa virgutavaid puhanguid kultuuriellu. Hakati osutama tõsisemat tähelepanu rahvaloomingu kogumisele ning uurimisele, sealhulgas ka rahvaviisidele.

Juba enne «Kalevipoja» ilmumist tegelesid rahvaloominguliste küsimustega balti-saksa haritlased (tol ajal puudus meil veel oma rahvusest haritlaskond), kelle hulgas leidus ka rahvamuusikast huvitatuid.

Alates ajast, mil tekkis eestlaste oma haritlaskond, asus rahva-

¹⁰ R. K[allas] «Kalevipoja» lauluarvud, nimelt arv 7. Eesti Üliõpilaste Seltsi album. Viies leht, Tartu 1900, lk. 15—18.

¹¹ Sealsamas, lk. 18.

loomingut koguma, uurima ja levitama rida entusiaste eesotsas Fr. R. Faehlmanni ja Fr. R. Kreutzwaldiga. Uha teravamalt kerkis esile ka rahvaviiside talletamise vajadus. «Kalevipoja» ilmumise ajal oli eesti haritlaskond veel väga väikesearvuline, neistki tundsid sügavamalt huvi rahvaloomingu vastu vaid üksikud nooremast generatsioonist, nagu J. Hurt, M. Veske, C. R. Jakobson, J. Kunder, A. Thomson, J. Adamson jt., kuna peamine tähelepanu oli tol ajal suunatud ühiskondlikele probleemidele. Kahtlemata sai «Kalevipoja» ilmumine üheks mõjuvamaks tõukejõuks kodanliku rahvusliku liikumise püüdluste avardamisel.

Juba möödunud sajandi esimesel aastakümnel kerkib rida muusikategelasi, kelle tegevuses avaldub tõsine suhtumine rahvamuusikasse. Eriti olgu siin esile tõstetud eesti professionaalsete heliloojate esimesest põlvkonnast A. Kunileid, A. Thomson ja K. A. Hermann, kes hakkasid rahvaviise koguma, kasutama ja levitama.¹²

Eelmainitute kõrval ei saa jätta nimetamata õpetajate-ühiskonnategelaste C. R. Jakobsoni ja Ado Grenzsteini tegevust rahvaviiside ja üldse rahvusliku muusika propageerimisel ning levitamisel. On tähelepanuväärne, et Kunileid, Thomson, Jakobson ja Grenzstein said pedagoogilise hariduse ja muusikalise ettevalmistuse Valga Õpetajate Seminaris tollaegselt direktorilt, tuntud läti rahvaviiside kogujalt ja propageerijalt J. Cimzelt (ka Zimse), kelle innustav suhtumine rahvamuusikasse kandus ka tema õpilastesse. Seoses arenema hakkava rahvusliku muusika püüdlustega osutatakse rohkem tähelepanu ka «Kalevipojale».

«Kalevipoeg» sisaldab rahvalaule ja muud rahvapärimuslikku ainekku.¹³ Sellega kandus eeposesse hulk sellist rahvaloomingut, mis juba oli seostatud muusikalise väljendusega. Kõnet on siis «Kalevipoja» tekstiga seotud viisidest. Eeposesse liideti palju hiiuga mitte seotud laule, millel olid algupäraselt omad viisid. Nii võib «Kalevipoja» viise mõista tinglikult. Pärast eepose ilmumist (nüüd juba peamiselt eepose enda alusel ja mõjul) jätkus mitmesuguste rahvaviiside sobitamine ja loomine «Kalevipoja» poeesiale. Seepärast on põhjust kõnelda kahest eeposeainestikulisest rahvaviiside kihistusest: esimesest kui teose ilmumise eelsest ja teisest kui teose ilmumise järgsest. Kindlaid piirjooni tõmmata kahe kihistuse vahel on aga väga raske kõigepealt seetõttu, et üleminek ühelt teiselt on sujuv, ka on küsimust veel vähe uuritud.

¹² A. Kunileid, Rahvalaulude seaded kogudes «Vanemuine kandle healed» I, 1869; II, 1871; C. R. Jakobson, toimet. koguteos «Rõõmus laulja» 1872; A. Thomson, Rahva lauluviiside tähtsusest. «Oma Maa» I (1884) lk. 184; «Laulu ja mängu leht» X (1894), lk. 6. Kas Eesti rahvalaulud elukõlbulised on, Kimbuke rahvaviise, Sealsamas; K. A. Hermann, Rahvalaul — jumalik tuluke. «Laulu ja mängu leht» XIII (1897), nr. 3. Eesti rahvalaulud segakoorile I, 1890; II, 1905; III, 1908.

¹³ U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano, Helsinki 1905; Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I, Tallinn 1961.

järgnevas meloodias¹⁹ näeme diapasooni lainemist allapoole juhttooni võrra:

Koogu kihelk. Kapu v. Puhma x. J. Vällbe (1909)

Kui mi-na hax-xar lau-be-mai-e, lau-be-mai-e las-xe-mai-e.

Juhttooni lisandamine mitte ainult ei avarda viisi liikumiskiire, vaid tõstab ühtlasi ka selle meloodilist pinget. A. Launise eesti runoviiside kogus²⁰ leiame sellesisulisi viise üle neljakümne, millest kümmekond osutuvad eredamaiks ja karaktersemaiks. Viimastest olgu siin toodud näitena viis nr. 468:

Valguta P. Tatz (32)

Kui mi-na hax-xar lau-be-mai-e lau-be-mai-e las-xe-mai-e

Viis on üks iseloomulikumaid antud teema alalt. Meloodia liigub siin juba kvindi ulatuses ja kulmineerub laineliselt, jättes küllaltki emotsionaalse mulje. Arvestades viisi üldist laadi ja diapasooni, võib öelda, et see kuulub regiviiside hilisemasse kihistusse. Samas kogus leidub regiviise veel hilisemast kihistusest, näit. viis nr. 2122:

Tutki Linnok (84)

Kui mi-na hax-xar lau-be-ma, lau-be-ma ja lau-be-ma

siis tu-leb kü-la kuu-la-ma, val-da vii-se vaa-ta-ma, vaa-ta-ma.

Selle viisi veelgi hilisemat arenguastet näitab ühelt poolt tema muusikaline kujundus, milles võime tähele panna viisi arendust nii

¹⁹ Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi fond EUS VI 1306 (3).

²⁰ A. Launis, Eesti runoviisid, Tartu 1930.

vertikaalselt kui ka horisontaalselt, diapasooni laienemist kuni oktaavini. Viisi areng pikuti on andnud juurde vormi laiendusena teise lause, ootusevastaselt koguni viietaktilisena. Selle vormi asümmeetrilisuse on põhjustanud rahvalaulikute kunstilised püüdlused helindi rikastamiseks. Viisi omapärasustest võiks siin veel märkida tema laadilisi iseärasusi (kõrge juhttoon ning algamine ja lõpetamine dominandiga). Teiselt poolt näitab laulu hilisemat arenguastet ka värssi keel, kus infinitiivi arhailine lõpp *-maie* on kulunud *ma-lõpuks* (*laulemaie* → *laulema*), mis viisi rütmikasesti on toonud muutusi.

Vaatleksime samast ainevallast veel mõnda viisi, mis on heliloojate rahvaviisitöötlaste kaudu leidnud laiemat levikut ja kasutamist: ²¹

Põltsamaa *K. & Hermann*

Kui mi-na har-rar lau-le-mai-e, lau-le-mai-e las-se-mai-e,

Ei mind jäu-a ok-jad hoi-da ok-jad hoi-da, rõi-eti rõi-ta.

Vanemas rahvamuusikas on see üks tuntumaid, loodud dooria helilaadis, mis annab viisile omapäraselt karge iseloomu. See helilaad on eesti vanemale rahvamuusikale omane. Veelgi populaarsem on alljärgnev, vanemais koolilaulmikes ja teistes väljaannetes levinud ²²:

Kui mi-na har-rar lau-le-mai-e lau-le-mai-e las-se-mai-e,

siis jääb kü-la kuu-la-mai-e, val-la rah-vas-va-ta-mai-e

²¹ K. A. Hermann, Eesti rahvalaulud segakoorile. I, lk. VII ja 2; A. Tamm, Eesti rahvalaulude kava nr. 3, A. Vedro harmonisatsioon.

²² J. Aavik, Viis laulu segakoorile (ühe rahvaviisi põhjal) 1925, lk. 36.

Selles viisis on tunduvad regiviisi sagedused, kusjuures viisi teist õoolt moodustav esimese lause variatsioon annab sellele suurema pinge ning tõstab sõnalise mõtte rõhutamist.

Eesti uema rahvalaulu iseloomu kannab üldtuntud «Laulu mõju», mille on Mart Saar temale omase meisterlikkusega koorile seadnud:²³

kui ma huk-ken lau-le-ma-e jääb siis ai-la

kun-la-ma, jääb siis ai-la kun-la-ma.

Peale hea lauldavuse ja meloodilise haaravuse avaldub selles viisis ka kaasajalähedane helikeel, mistõttu see tänapäevalgi mõjub väga emotsionaalselt.

Mart Saare koorilaulus «Lõppeks» kasutatud rahvaluule tekst sarnaneb sisuliselt «Kalevipojas» esineva versiooniga *Veel jäid koju kotitäied* (VIII 42). Selle rahvaviisiline põhimeloodia on järgmine:

ko-ju ja tin xo-ti täi-e.

ma-jas-se ja-tin ma-ti täi-e ma-jas-se ja-tin ma-ti täi-e.

Kas ülaltoodu on puhas rahvaviis ja milliste sõnadega seostatud varem, seda selgitavad lähemalt edaspidised üksikasjalisemad uuringud.

Huvitava ja omapärase näitena esineb meie muusikaliteratuu-

²³ M. S a a r, Valimik koorilaule. Tallinn 1957, lk. 32.

ris vana regiviis seoses tekstiga «Sõua, laulik» («Kalevipoeg» I, I jj.).²⁴

Selle viisi üleskirjutus on vanimaid teada olevaid ning fikseeritud sellisena omaaegse Tartu Ülikooli professori F. Meniuse poolt XVII sajandi esimesel poolel.²⁵ Tema andmeil on seda viisi lauldud mitme tekstiga. Uurijate poolt on seda peetud professor L. Schroederi andmeil üheks selliseks viisiks, millega ka «Kalevipoja» tekste lauldi. Grafi arutluste õigsus vajab muidugi kontrolli.

Viini muusikateadlane prof. dr. R. Lach oma artiklis «Eesti rahvalaulu arengulooline missioon»²⁶ avaldab sama viisi rahvalaulu sõnadega, mis käsitlevad Salme lugu:

Olli üksi nori naene;
Läksi karja satemaie,
Leidis kana vainuult,
Viis se kanna koiioje.
Kannast kasvib inimenne,

Sulla Salme neitsikenne.
Siis sel tullid kolmed kosjad
Üks olli ku, teine päva,
Kolmas tähte poisikenne, jne.²⁷

Mainitud lugu on aga saanud «Kalevipoja» I loo faabula aluseks. Pole põhjust kahelda, et eeltoodud viis oli lauldav ka «Kalevipoja»-aineliste rahvalauludega (nagu seda on ka «Salme laul») juba enne eepose ilmumist, mis on põhjustanudki selle viisi pidamist nn. «Kalevipoja» viisiks.

U. Kolgi väide artiklis «Kuku sa, kägu, kuldalindu», nagu oleks selle regivärsi viisi «Kalevipoja» viisiks pidamine ebateaduslik ja desorienteeriv, pole seega küllaldaselt põhjendatud, sest tolaeagsete uurijate tähelepanekud viisi ja teksti seostamise kohta (antud juhul «Kalevipoja»-ainelise tekstiga) on usutavad, seda enam, et need uurijad ise konstateerivad viiside kasutamise mittekonstantsust.

Seoses eelnevate seisukohtade selgitamisega tuleb mainida, et helindid, mis on loodud trükis ilmunud eepose põhjal, kuuluvad endastmõistetavalt eepose muusikasse. Aga üldiselt eepose muusikaks tuleb pidada ka kõike seda, mis on seostunud eeposega tema ainestikul kas enne või pärast eepose koostamist, välja arvatud ebakohased sobitused.

Omaette laulude rühma moodustavad laulud laulmakutsumisest.

²⁴ W. D a n k e r t, Das Europäische Volkslied, Berlin 1939, lk. 333.

²⁵ W. G r a f, Eesti rahvalaulud 17-da sajandi alul. «Eesti Muusika Kuukiri» I (1929), lk. 103—107, 151—154.

²⁶ «Eesti Muusika Kuukiri» I, (1929), lk. 6—9.

²⁷ H. N e u s, Ehstnische Volkslieder. Erste Abtheilung, Reval 1850, lk. 9—23

neist mitmed on seostatud ka «Kalevipojaga». Üks silmapaistvamaid on siin «Kuku sa, kägu, kuldalindu» (IV loo algus).

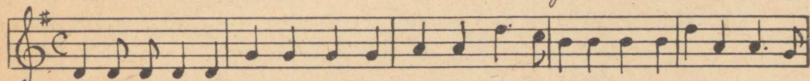
Käesoleval ajal on tõstatatud selle üldtuntud laulu meloodia küsimus ning väidetud, et kõnesoleva viisi on loonud K. A. Hermann, kuigi Hermann ise selle viisi kõigis oma väljaandeis märgib rahvaviisiks. Ka kõik teised heliloojad (H. Eller, V. Nerep, A. Karindi, R. Ritsing, A. Velmet jt.) on seda kasutanud oma seades kui rahvaviisi. Argumendid (meloodia stiil, tema rahvapärasus, viisi puudumine K. A. Hermanni rahvaviiside käsikirjalises kogus), mille põhjal püütakse tõendada antud viisi kuulumist K. A. Hermanni originaalloomingusse, näivad olevat mitteküllaldased.²⁸

«Kuku sa, kägu, kuldalindu» meloodiline kulg ja rütm tõendavad selle laulu kuulumist rahvaloomingusse; ent rahvaviisipärasuse kajastumine K. A. Hermanni loomingu ei tohiks mõjustada küsimuse sellist lahendamist. Viisitunnused näitavad, et see kuulub eesti uemate rahvaviiside hulka. Võrreldagu antuga eesti uemaid rahvaviise, näiteks «Jaanike, ae», «Sarve hää!». «Üles, üles, hellad vennad», «Kiigu, liigu, laevukene», «Laulu mõju» jt. Viisi puudumine Hermanni rahvaviiside käsikirjalisest kogust võib aga olla täiesti juhuslik. Üldiselt on teada, et K. A. Hermann vägagi võitles oma laulude autorsuse eest («Süda tuksub...», «Mingem üles mägedele»), mistõttu pole usutav, et ta tahtlikult oleks loobunud autoriõigusest viisile, mille suurt populaarsust ja menu ta ise kuulis ja nägi.

On säilinud huvitav dokument K. A. Hermanni käsikirja näol «Eesti rahvalaulud» aastast 1908 (kirjutatud mõni kuu enne autori surma). See oli ette nähtud ilmumiseks «Laulu ja mängu lehe» 14. aastakäigu kolmandas numbris (1908), jäi aga ilmumata. Mainitud artiklis K. A. Hermann, käsitledes rahvaviiside tähtsust ning nende kasutamise probleeme, märgib muuseas: «Paleus on mul alati olnud Eesti rahvalaulusid puutumata puhtuses anda...» Tema poolt tehtud muudatuste kohta märgib ta vabandavalt järgmist: «Eesti rahvas on laulud loonud, mina olen neid üksnes kokkuseadnud, mõnda tähte või heli sõnaga kokku surunud.» See pihtimuslik väljendus täiendusena teistele asjaoludele aitab kinnitada vaidlusaluse laulu rahvaviisilist kuuluvust.

Põltsamaa ümbrusest

6.7 v üles kirjutanud K. A. Hermann

Kuk-ku sa kä-gu, kul-du lin-du, hää-lit-sel-le hõ-be-nok-ka! Kuk-ku mei-le

²⁸ Juhul, kui puuduvad kindlad andmed autori kohta, loetakse teos olenevalt tema sisust ja vormist rahvaloomingusse kuuluvaks. Vt. näit. Избранные статьи музыковедов Германской Демократической Республики, Москва 1960, lk. 12.

nuu-lu-tu-si hää-lit-sol-le il-mu-tu-si, see-ku-tel-le lau-lu-va-ra,
ret-ka nuu-lu-tu-se lõn-ga ru-ju rau-ni a-ja-xar-gast.

Toodud viis on seostunud antud tekstiga «Kalevipoja» ilmumise järel, sest nimetatud teksti rahvalaululist kuju sellisena ei tunta. 1853. aastast pärinevas «Alg-Kalevipojas» on tekst neljarealine II loo algul. Trükitud «Kalevipojas» on see Kreutzwaldi poolt tunduvalt täiendatud (20 rida) ning paigutatud IV loo algusesse.²⁹

Samas laulurühmas esineb rohkesti ka neid laule, kus laulik mitmesugustel põhjustel tõrgub laulmast (koju jäetud laululehed, pajatusvaibad, keelekõlks, endise hea hääle puudumine, vanus, kurbus jne.). Vastavalt teksti sisule võib ootuspäraselt täheldada meloodiais meeleolukohaseid iseloomujooni. Lauliku põiklemine tagasihoidlikkusest väljendub tavaliselt mažoorsest, nii näiteks:

Kaalide Maktin Satz (4)
Kü-la mul ü-tel xu-xu xu-xu
(A Lauris Eesti runoviisid nr. 935)

Kui laulik pole rõõmsat meeleolu, siis väljendub tema põiklemine nukrailmelises meloodias. Seda võime konstateerida alljärgnevas runoviisis:

Ambla Välbe
Kü-la mul üt-lob: xu-xu, xu-xu! Kü-la-lap-sed: lau-la, lau-la.
(A Lauris Eesti runoviisid nr. 1468)

Kui laulik kurdab hääle kaotust, siis kannab tema põiklemine

²⁹ U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano, Helsinki 1905, lk. 77; Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne I, Tallinn 1961, lk. 122 (Alg-Kalevipojas).

sageli oma endist häält ülistavat iseloomu, mis ilmneb meloodia reipas liikumises ja rütmis, nagu seda näeme alljärgnevas setu viisis «Pill oll' helle»:

Laul «Oi, mis kukun kurba lindu» (I, 18/22) viitab eeposes lauliku kadunud nooruse kurtmisele.

Neli viimast näitena toodud laulu esinevad «Kalevipojas» fragmentaarselt (I, XIV ja XX lugu), kuid iseloomustaval kujul. Neis värssides on Kreutzwald end autorina asetanud lauliku ossa, kes kurdab taga noorusaega, kahetsedes, et ta ei alustanud oma lauluteed eepose kirjutajana juba nooruspäevil:

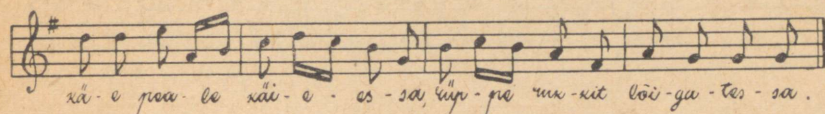
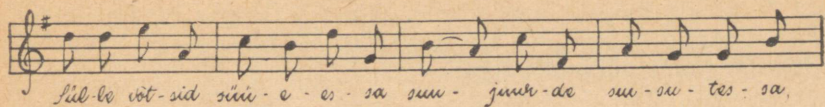
Aga laulik, õhtukukke,
Suvest lahkund luigekene,
Pöörab silmad igatsedes
Onnepäeva hommikulle,

Noorepõlve nurmedelle,
Kus veel kenadamad kirjad
Ilusamad õnnelilled
Rõõmuvaipa valmistasid. (XIV, 12/20).

Kuidas lauliku fantaasiat rikastab teda ümbritsev loodus, seda näeme «Kalevipoja» VIII loo algul, kus Lauluisa pöördub ehatähe poole, kutsudes teda tunnistajana jälgima Kalevipoja käikudega seotud sündmusi. A. Grenzstein oma «Kooli laulmise raamatus (I, lk. 11) on sobitanud Tahkurannast pärineva rahvaviisi «Ehatähe» tekstiga:

Üks ilmekamaid leinalaule on «Imi kooli» (Ema arm) ³¹:

Selle laulu kohane tekst esineb «Kalevipoja» VII loos (782/92) ning XII loos (874/82) vaeselapselaulus. Ed. Oja ja artikli autori enda andmeil on see setu viis, kuigi üleskirjutus pärineb Urvastest.

Teatavasti käis Kreutzwald kahel korral (1847 ja 1849) Setumaal rahvaluulet kogumas, kus ta sai ka Kalevipoja-ainestikulist materjali.³² Ülaloodud laul on tõenäoliselt üks neist, mis ta on põiminud «Kalevipoega» setu allikaist; selle hulka kuulub ka eespool (lk. 17) toodud «Pil ol' helle». Võrdluseks olgu toodud «Imi kooli» («Memme viidi») Kodaverest:

«Kalevipoja» VII loos kujutatakse ka Kalevi poegade emaotsimise käike. Vanema venna jutustuses esinev teekäigu kirjeldus:

Tüki teeda, palju maada,
Poole versta Pohlamaada,

Viis versta Vene rajada,
Sada versta Saksamaada, jne.,

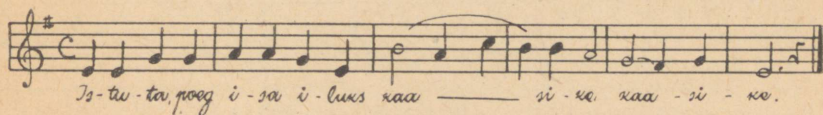
ja teel vastutulijate (tinaneiu, vaskneiu, hõbeneiu, kuldneiu) motiiv ühtib tuntud kosjalaulu motiivistikuga. Kosjalaulus otsitakse

³¹ H. Tampere, Eesti rahvaviiside antoloogia I, Tartu 1935, lk. 84.

³² A. Annist, Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg». Teine osa. «Kalevipoja» saamislugu, Tartu 1936, lk. 114 jj.

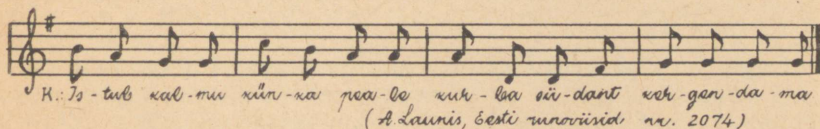
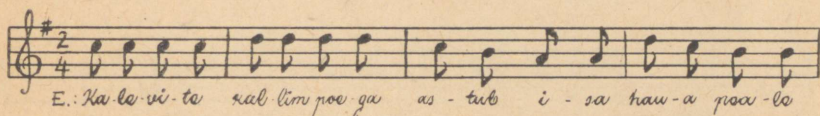

koori seades)³⁸ ja August Kiiss (kahehäälselt)³⁹. Mõlema sobitus on kasutatud refräänsõna «kaasike», mille lisandamine antud tekstile ennast ei õigusta.

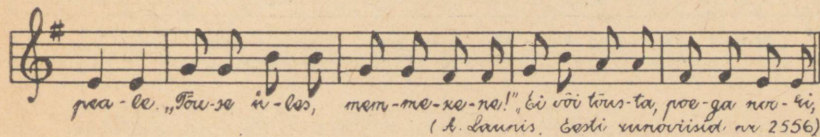

Sama meloodia leidub ka kogus «Eesti runoviisid», kuid laiendatud kujul ning teise tekstiga (Emäkene, ennekenne, kaasike, kaasike), milles refräänsõna «kaasike» tundub loomulik.⁴⁰

Äsjakäsitletuga on ligidalt seotud motiiv «Isa haul». Vastavaid allikmaterjale leidub juba runolauludes seostatult Kalevi poja nimega, aga mitte rahvapäraselt, vaid ettevõtliku korrespondendi J. Sõsteri poolt. Näit.:⁴¹

Samalaadset leinalaulu esineb rahvaloomingus tõenäoliselt algupärasema tekstiga, kus meenutatakse surnud ema, nagu näit.

³⁸ A. Lemba, 5 laulu segakoorile, 1926(?), lk. 8.

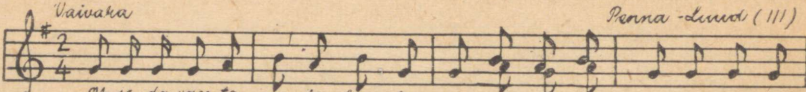
³⁹ A. Kiiss, Laste lauluvara I, Tartu 1931, lk. 38.

⁴⁰ A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 2508.

⁴¹ Sealsamas, nr. 2074.

Murelaulude hulgas kajastab sotsiaalseid olukordi orja- ja vaeselapselaul (XII, 777—980):

Vaiivaka *Penna-laulud (III)*

Oh se - da vaes - ta or - ja lü - ta
 (Oh mi - na vae - ne or - ja lap - si ma - ha jää - nud enä - ja - is - us)
 (A. Laurits Eesti rahvalauleid nr. 255)

Märksa avarama diapsooniga ja emotsionaalsema viisikujundusega on alljärgnev üldtuntud «Orjalaul»: ⁴²

Eesti rahva viis

Mis mi - nul pal - gas jo - e - da pae - sa tas - se jo - e - da
 hai - li - lo pae - sa - tas - se jo
 (Mina Hermannsi muusikabri kontserdi laulud Ü. anne Tartus, 1899 lk. 31)

Orja- ja vaeselapse rahvalaululine temaatika on kahtlemata väga vana. Kreutzwald on põiminud selle ainestiku eeposesse süvendatult ning paisutatult. Rahva kunagise viletsuse võtab ta kokku tervikulises murelaulus «Seitse sammeldanud sängi» ⁴⁵.

Eesti rahva viis

Vaa - ta laa - nos pui - e pui - dus, pui - e pui - dus pöö - sa vah - jus,
 pui - e pui - dus pöö - sa vah - jus kus - se

Et ülaltoodud laulutekst kuulub Kreutzwaldi loomingsusse, ⁴⁶ siis selle seostamine antud viisiga toimus «Kalevipoja» ilmumise järel

⁴² «Kalevipoeg» III, 748 jj.

⁴⁵ «Kalevipoeg». Sissejuhatus, 197—213.

⁴⁶ U. Karttunen. Kalevipoegin kokoonpano, lk. 65.

M. Saare poolt. Viis oli varem tuntud rahvasuus mitme tekstiga: «Kuri mees»⁴⁷, «Kes sääl»⁴⁸, «Teoposi laul»⁴⁹.

Mure ja kurbuse temaatikale on «Kalevipojas» vastandatud rõõmsaimelisi laule. Neis kajastub jõudeaja veetmise mitmesuguseid motiive (kiik, tants jt.). Vaadeldavas laulurühmas on levinuid kiigelaulud. Kiige liikumise rütm on põhjustanud meloodia liikumises omapärased pikkussuhted⁵⁰, eriti vanemais kiigelauludes. Nende rütmi noteerimine on aga toimunud tavaliselt teatava ligikaudsusega, täpsustamata kiige liikumise amplituudi fermaadilisi kõrgpunkte (nagu see nähtub kolmes alljärgnevas tüüpilises kiigelaulus)⁵¹.

Jõhvi *Lähtoemaaleva (369)*

E.: Kii-gu, xii - ke, köe - ge - el - le x köe - ge - el - le kau - ge - el - le.

See kahe tooniga piirduv viis on vanimaid regivärsse, mille tekstisugemeid leiame ka «Kalevipojas» (V, 718—720):

Kadrina *x. Viljak (98)*

Kii - ge - se - pad, hob - lant ven - nads
(A. Launis Eesti runoviisid nr. 1073) (Kalevipoeg V. 723)

Ka selles viisis väljendub kiigele omane rütm. Kadrinast pärineb ka teine siin esitatud kiigelaul:

Kadrina *x. Viljak (85)*

Kii - ge - se - pad, el - lant ven - nads
(A. Launis Eesti runoviisid nr. 155)

See laul erineb eelnevaist oma meloodilise liikumise, rütmi ja

⁴⁷ A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 1753.

⁴⁸ Sealsamas, nr. 1754.

⁴⁹ R. Päts, Lemmiklaulik VIII, Tallinn 1939, lk. 60.

⁵⁰ J. Zeiger, Eesti rahviisid, Tallinn 1934, lk. 75.

⁵¹ H. Tampere, Eesti vana rahvalaulu rütmiprobleemist. «Looming» 1937, lk. 190—198.

⁵¹ A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 267, 1073, 155.

diapasooni poolest. Paljudes kiigelauludes aga ei väljendu otseselt kiige liikumisega sarnanev rütm, nagu seda võib täheldada järgnevas näites ⁵²:

Paistu 1877 *Lähteenokva (350)*

E.: Kii - gu, kii - gu, kii - gu - ke - no, kii - ge - le. K.: Kii - gu, kii - xu,
 kii - ge - es - se kii - ge - le.

Võrreldes kiigelauludega, mida leidub rahvaloomingus väga arvukalt, esineb meil tantsulaule üldiselt napilt. Tants pole eestlastel vanasti olnud silmapaistev lõbustusvahend; pealegi toimus see pillimuusika saatel. Seda enam kasutati laulumänge, mida meil leidub arvukalt. Alles 19. sajandil hakkab ka tants ulatuslikumalt levima. Rööbiti sellega on arenenud tantsu saatemuusika, milleks esialgu kasutati teiste rahvaste eeskujul ka tantsulaule.⁵³ Peaaegu ainsaks saatemuusika vormiks oli instrumentaalmuusika (torupill, kannel, viiul). Sellega ongi seletatav tantsulaulude üldine vähesus «Kalevipojas». I loos on juttu küll tantsust Salme ja Linda pulmades; tantsijaid seob lauluga värsipaar:

*Ristitantsi tantsigeme,
 Oma tantsi hoidageme, jne.,*

see tekstilõik juhib meid alljärgnevale viisile ⁵⁴:

Kudhina *K. Viljan (37)*

Ris - ti - tant - si tant - si - ge - me o - ma tant - si kei - da - ge - me
 (äi?)
 (hoi - da - ge - me)

Röömsaimeliste laulude sarjas esineb «Kalevipojas» veel nn. «joodulaulude» humalast, õllest ja mõdest, mis on seotud mitmesuguste pidulike sündmustega.⁵⁵ Kõige karaktersemalt ja hea humoristliku varjundiga esinevad laulud humalast ja õllest. Et

⁵² A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 1904.

⁵³ R. Põldmäe, H. Tampere, Valimik eesti rahvatantse, Tartu 1938, lk. 1—24.

⁵⁴ A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 1720.

⁵⁵ «Kalevipoeg» I, 550—554; VI, 550—582; XIX, 669—747 ja mujal.

tekstid pärinevad rahvaloomingust, siis nende viisid on tekkinud ja seostunud tekstiga juba ammu enne «Kalevipoja» ilmumist.

Järgnevalt mõned näited ⁵⁶:

Jõhvi *Penna-Sildrixi (21)*

Od-ra-pe-a hõis-kas o-ru-s-sa, nä-ki kää-ri-s pöö-sas-ta.
(A. Launis Eesti runoviisid, Tartu 1930, nr. 282).

EÜS V 590 (93) *H. Siimik (1908), Fäki*

Hu-ma-las hiiu-ab mä-el-la, nä-ki kää-gib kal-da-as-sa.
(A. Launis, Eesti runoviisid, Tartu, 1930, nr. 1179)

EÜS VI 1311 (29) *J. Valbe (1909) Koosu*

Oh si-na hu-mal kuul-lu-ke-re, ta-na til-ge til-lu-ke-re.
(A. Launis, Eesti runoviisid, Tartu 1930, nr. 1383)

Esimene neist on mažoorne, kaks järgmist aga minoorseid. Joodulauludes esineb nii mažoorseid kui ka minoorseid laade, oma ilmelt on nad aga kõik humoristlikud ning ülemealikud. Mõnikord võime tähele panna selles uljas meeolus isegi suurustlevat ülemealikust, nagu see esineb XIX loos Kalevipoja ja tema sõprade lauludes. Kõnesolev tekst leiab iseloomustuse alljärgnevas rahvalaulus ⁵⁷:

EÜS VIII 2510 (57) *Kuusaku nr Kolga v Kalsala v. K. Viljax (1911)*

Kergelt hooelides

Üs-kar vit-sad vit-si-kul-le kar-nu lau-ud ka-a-si-kul-le.

Järgnevalt vaatleme mõningaid eepilise iseloomuga laule, millel on side rahvaviisidega. Üks selline on Salme sünni- ja kosjalugu (vt. lk. 14). Samale temale leidub veel teisigi runoviise, millest olgu siin näitena järgmised ⁵⁸:

⁵⁶ A. Launis, Eesti runoviisid, nr-d. 282, 1179 ja 1383.

⁵⁷ Viis ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis.

⁵⁸ Sealsamas.

H II 34, 376 (1) Vilho-Nigula Kunda Oja.

Lä- sin kav- ja saa- to- mai- e u- du- sel- la hom- mi- kul- la.

E ÜS VIII 2526 (130) Kuusalu xx. Kolga v. Tapruka v

Lä- sin met- sa rõv- di- mai- e pü- ha- päi- va om- mu- kul- la.

Esimene neist on minoorne, teine mažoorne, tunduvalt liikuvam ning uuem.

Eepose üks traagilisemaid süžeesid on Kalevipoja ja Saarepiiga teema (IV lugu). Sündmus ise algab väga lüüriliselt, nimelt Saarepiiga igatsuslauluga «Kaugella on minu kaasa». Kreutzwald on siin kasutanud rahvaluulelisi armastuslaule, mille üheks põhimotiiviks on «Kaasa kaugel». Rahvalaulu tuntakse järgmise meloodiaga: ⁵⁹

Kaksi

Tuul tal vii- gu tek- ve- ei- da ta- vas ak- mu- tal a- ja- gu.

Uppunud Saarepiiga otsimise lugu põhineb rahvalaulul «Mere riisumine» (resp. «Mere pühkimine»). See teema on juba ammu lauldavana rahvasuus levinud, olgu näiteks järgnevad meloodiad ^{60, 61}:

E ÜS VIII 507 (119) Pöetri v.

Lä- sin mer- da püh- xi - mai - e.

jõelähtne K. Biljan (34)

Lä- me mer- da püh- xi - mai - e.
(A. Lauris, Eesti runoviisid, Tartu 1930 nr 103)

⁵⁹ H. Tampere, Eesti rahvaviiside antoloogia I, lk. 97.
⁶⁰ ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, rahvaviiside fond.
⁶¹ A. Lauris, Eesti runoviisid, nr. 103.

Mõlemad viisid on vanad regivärsiviisid. Viimane neist, olles tunduvalt keerukam oma taktimoodult ning rütmilt, annab teema pingelisemalt edasi. Kujunduselt on eriti huvitav Kuusalust pärinev meloodia ⁶²:

EÜS VIII 2514 (71) Kuusalu xx

läh-me mer - da püh - xi - mai - e - e.

Selles viisis tundub nn. kiigetooni sugemeid, mis on tingitud kiige ja merelainete hõljumise sarnasusest.

Saareit ja -taat, otsides tütar, riisusid merd. Tütart nad ei leidnud, küll aga said nad mitmesuguseid esemeid (tamme, kuuse, kotkamuna, raudkübara, kala ja hõbekausikese) — need viisid nad koju. Rahvaluules on tammelugu väga levinud, teaduslikus kirjanduses nimetatud «Suur tamm». «Suure tamme» rahvaviisidest olgu toodud siin järgmised ^{63, 64}:

EÜS VIII 2503 (32) Kuusalu xx. Hiium v. Palmistu x.

Kii-sin tam-me äi - a õu - e, is - tu - tin ko - va - le ma - le.

ERA III 7,79/80 (10) Lihula xx. Lihula v. Alaküla x.

Üi - tüi, üi - tüi tu - vel tam - me, kas - se. Ma - ha mi - na rai - sin

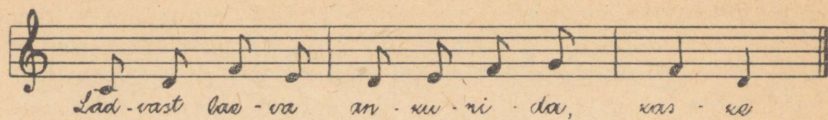
rau - da tam - me, kas - se Mis sest tam - mest tah - vis pui - da,

kas - se. Tüist sai tüh - ja tüv - de - ri - da, kas - se.

⁶² ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, rahvaviiside fond.

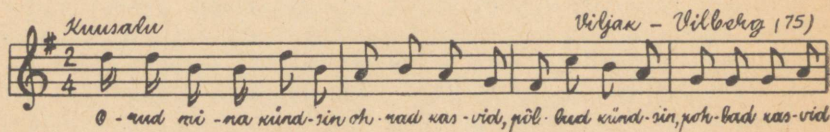
⁶³ Sealsamas.

⁶⁴ Sealsamas.

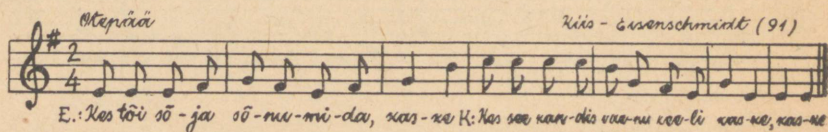
Mõlema rahvalaulu sarnasus eepose «Suure tamme» looga on ilmne, kuigi Kreutzwald selle faabulat mitmeti on täiendanud. «Kalevipojas» esitatud «Suur tamm» on tugevasti hüperboliseeritud nii tamme kasvu suuruse kui ka temast valmistatud esemete poolest.

Kalevipoja künnilool (VIII, 650—709) on teatav sarnasus Kuu - salust pärineva künnilauluga. Selle laulu viis on järgmine: ⁶⁵

Viis liigub oktaavi ulatuses, on rõõmsaimeline, hea lauldavusega ning esindab runolaulude hilisemat arenemisastet.

Mitmesuguste sündmuste hulgas kajastuvad eeposes ka sõjad (IX, 150—; XIX, 748—770, 986—1021; XX, 40—470 jm.), rahva - loominguiski leidub rida vastavasisuliselt laule. Sõjasõnumite toomise motiive kohtame nii rahvaluules kui ka eeposes. Seda teemat käsitlevaist rahvalauludest toogem siin ühe tüüpilisema: ⁶⁶

Rahvaluules on rohkesti õpetusi sõttaminejaile, eriti õpetab õde. Sellekohane motiiv on XX loos (199—210). Selle tekstiga on levinud alljärgnev rahvaviis ⁶⁷:

⁶⁵ A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 2079.

⁶⁶ Sealsamas, nr. 2488.

⁶⁷ A. Lepiku üleskirjutus Anu Kõrgessaarelt Kolga-Jaanist 1923. a.

Kolga-Jaarist S. v. v.

Von-na-ve-ne, hel-la-ve-ne xri-lä-hed-söt-ta-sõ-di-mai-u.

Eelmisele viisile vastandliku meeleoluga on teine siin toodud näide, milles julgustamine väljendub mažoorsetl ⁶⁸:

Paistu Hermann 132

Ä-ra si-na sõi-dag e-han sõ-a, ä-ra si-na tantsig-ta-ga sõ-a.

Samasugust õpetust annavad murueide tütreid ka Kalevipojale endale (XVII, 921—928). Eepiliste sündmuste kujutamisel on kasutatud mitmel pool sissejuhatusena «Oleksin ma enne teadnud», «Kui oleks teadnud, võinud teada» ⁶⁹ jt., millele järgneb sündmuse jutustamine. Vastavasisulistest runoviisidest on iseloomulikumaid ⁷⁰:

Põltsama Kaas-Himmet (94)

O-leks ma u-nos-si näi-mad tuk-ku-des mul tul-mud mee-le.

Eelnevale motiivile on väga lähedane nn. «Haraka laul» algusõnadega: «Kui sa teaksid, kange meesi» (XIII, 136—153). Haraka laulu viisinäitena olgu siin esitatud K. A. Hermannilt poolt Põltsama ümbrusest üleskirjutatud laul, mida ta ise on varieerivalt laiendanud regiviiside sugemete alusel. Kaheksa esimest taktil sellest moodustavad põhimeloodia, paaris viimases taktis esineb lahakuminekuid oletatavast algkujust. ^{71, 72}

Põltsama ümbert üh. v. ja sõn. K. A. H.

Kui sa teak-sid kan-ge mee-si mõis-tak-sid ä-ra mõ-tel-da loet-si sõ-na sõl-mi-tu-sel u-ne-ko-hu üi-mas-tu-sel

⁶⁸ A. L a u n i s, Eesti runoviisid, nr. 1074.

⁶⁹ «Kalevipoeg» XI, 891—900; XII, 327—361; XV, 28—34; XIX, 122—133.

⁷⁰ A. L a u n i s, Eesti runoviisid, nr. 92.

⁷¹ K. A. H e r m a n n, Über estnische Volksweisen, Dorpat 1892, lk. 14, nr. 10.

⁷² K. A. H e r m a n n, Eesti rahvalaulud. Esimene vihik, Tartu 1890, lk. 6.

a - ju - del - la ar - va - na - da, a - ju - del - la ar - va - na - da,
 kas - tis - ro - hu kam - mit - su - sel, kas - tis ro - hu kam - mit - su - sel.

kui - das sam - mud kuu - da saa - da, kui - das hüv - pest hõ - be - da - da,
 Nii - bi - sid sa, ven - ni - re - ve, pi - ka - lis - ti puh - ka - mai - e,

kui - das sam - mud kuu - da saa - da kui - das hüv - pest hõ - be - da - da
 ma - ga - sid seit - se nä - da - lit, on - no kui u - rest är - ka - sid.

Sis sa sam - mud si - ku - tak - sid len - na - tes so - ju lä - he - sid,
 Hom - mi - kub on õn - ne - ru - du, pää - va kes - kol kuu - da kan - gas,

Sis sa sam - mud si - ku - tak - sid, ven - na - tes so - ju lä - he - sid.
 õh - tul hõ - be - da - ne i - lu, õöl ei õn - ne il - mu - mas - so.

Rahvaluulest pärineva «Suure härja» motiiv esineb «Kalevi - poja» XIII (388—392) ja XIX (313—341) loos. Sellekohaseist rahvaviisidest on tähelepanavamaid ning omapärasemaid Kadrinast noteeritud laul, mille esimeses lauses väljendub lauliku tänu, teises aga sündmustiku kujutamine. Laulu muusikalise iseärasusena mainitagu katteta eeltakti ja teise lause varieerumise omapärasest lahendust.⁷³

E Ü S X 2518 (26) Kadriina a. Laksi o. Laksi a.
 ü. K. K. Viljan, W. Rosenstranck (1913)

Ai - tü - ma pe - re i - sa - le, ai - tü - ma pe - re - e - ma - le.

⁷³ ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuseum, rahvaviiside fond.

kes on tei-nud põl-les-põl-mad, põl-les-põl-mad väl-ja-va-kud.
 ä-ka tap-nud sel-le (h)är-ja, mis po-le il-mas in-nes õl-nud.
 sa-jal aas-tal sub-ka näi-nud, o-mas põl-ves põl-du rän-nud.

«Kalevipojas» leiduvaist rohkearvulistest fantastilistest rahvapärimslikest lugudest kajastuvad mitmekülgset rahvamuusikas rännud «imemaale» (XVI, 758—873). Selleteemalisi viisinäiteid leiame kiigelauludes ja laulumängudes. Kiikumise ekstaasis fantaseeriti imemaast, kuhu ihati jõuda. Illustreerigu seda järgnev laul⁷⁴:

õun-a kii-ke jõe-a kii-ke, sõun-a kii-ke õun-na maal-le,
 kus need kur-ved kuld-da jõe-ved, ke-ved kuld-da ka-nad kark-da.

Laevaga imemaale sõitu kujutab järgnev omapärane runoviis⁷⁵:

Räpina *Lindpere (84)*
 E.: Sõun-ke, kää-ed, sõun-ke, jä-lad K.: Sõun-ke sin-na sa-ke-le.

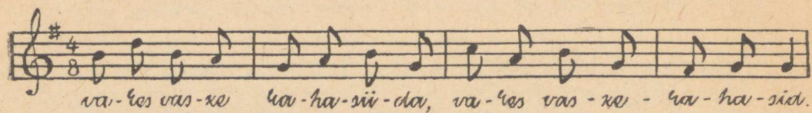
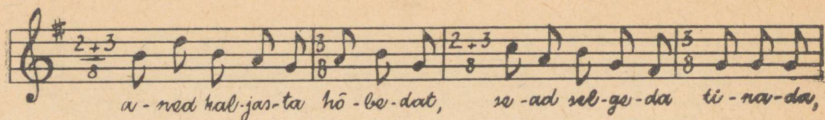
Unistus imemaast on rahvaloomingus nii populaarne, et see on kandunud koguni laulumängudesse, millest siin näiteks «Laevamäng»⁷⁶.

Kakuse
 MM ♩ = 160
 õun-a, lae-va, jõe-a lae-va, sõun-a lae-va õun-na maal-le,
 kus need kur-ved kuld-da jõe-ved, ke-ved kuld-da ka-nad kark-da,

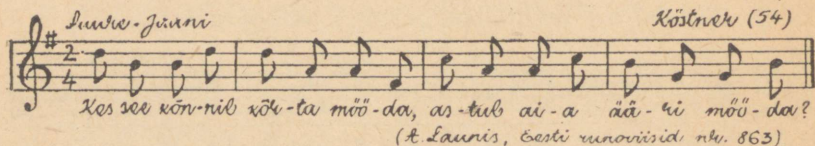
⁷⁴ H. Tampere, Eesti rahvalaule viisidega II, Tallinn 1960, lk. 146.

⁷⁵ A. Launis, Eesti runoviisid, nr. 1283.

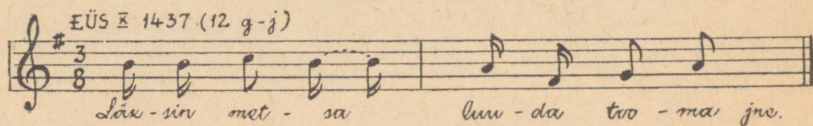
⁷⁶ H. Tampere, Eesti rahvalaule viisidega III, Tallinn 1958, lk. 39.

Seiklustest imemaal kõnelevad mõistatuslaulud (XVI, 812—835) ⁷⁷:

Laialt levinud rahvalaulu «Suisa suud» katkeid leidub ka «Kalevipojas» (XVII, 699—721) vanaeide laulus enne kuristikku hüppamist. «Suisa suud» viisidest üks arhailisemaid on alljärgnev: ⁷⁸

Nimetatud viisi on üles kirjutanud K. Viljak 1913. a. Mai Saha - rilt, kes seda on laulnud neljas variatsioonis. Siin esitatu on teine variatsioon. Hilisemaist viisidest olgu mainitud veel teine, Kirjandusmuuseumis leiduv viis ⁷⁹:

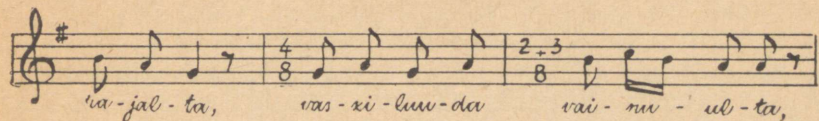
⁷⁷ A. Lauris, Eesti runoviisid, nr. 863.

⁷⁸ ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, rahvaviiside fond.

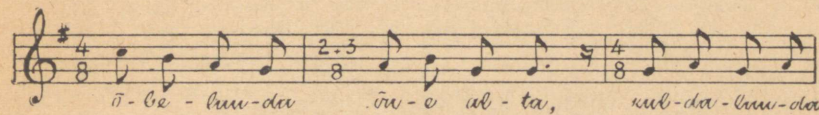
⁷⁹ Sealsamas.

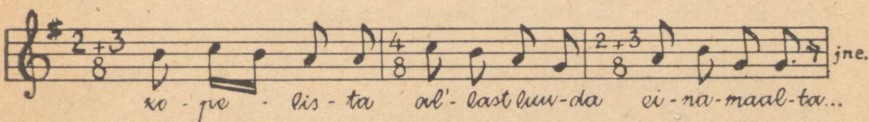
Lä-sin mel-sast luv-da tuu-ma, ti-nu-luv-da tü-

ra-jal-ta, vas-xi-luv-da vai-nu-ul-ta,

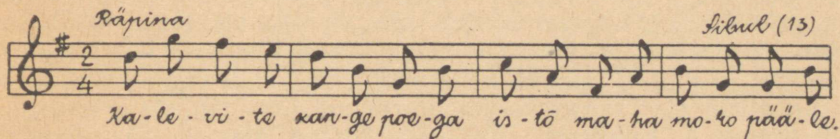

õ-be-luv-da õn-e ul-ta, sul-da-luv-da

xo-pe-lis-ta al-last luv-da ei-na-maal-ta... jne.

Kalevipoja teistkordsest põrguskäigust jutustab XVIII lugu (321—337). Mitmesuguste takistuste ületamise järel istub Kalevipoeg murule puhkama. See moment kajastub pseudofolkloorses lauluski üksiku näitena ⁸⁰:

Ka-le-vi-te kav-ga poe-ga is-tõ ma-ha mo-ko pää-le.

(ju-hu-ke-seks puh-ka-mai-e, vä-sind vöi-mu ka-tas-ta-ma).

Toodud näide pärineb rahvalaulude uuest kihistusest, omades küllalt suurt ulatust ja uuemat intonatsiooni viisi liikumises. Viis on seostunud «Kalevipoja» tekstiga pärast eepose ilmumist.

⁸⁰ A. L a u n i s, Eesti runoviisid, nr. 2092.

Imelinnu (sinikirja lind, sinisirjelind, siurulind, pärjelinnuke) teema leiame «Kalevipoja» XIX loos (493—583). Fragmentaarselt esineb seda mujalgi. Rahvamuusikas on imelinnuteema üldiselt levinud ja vastavaid viise leiame nii eepose ilmumise eelsest kui ka ilmumise järgsest perioodist. Selle teema meloodiaist võiksime vaadelda järgmist⁸¹:

EÜS V 742 (26) Imelinnu ke. Käru v. H. Niimok (1908)

Si - ni - kirk - ja lin - nu - ke - ne
si - ni - kirk - ja rik - ma - pil - ge.

Viisi rütmist ja rõhkudest nähtub, et seda on lauldud kiigetoonis, nagu selliseid sageli lauldigi. Mõningaid neist on lauldud ka karjatoonis, nagu seda näitab teine Kuusalust pärinev laul⁸²:

EÜS VIII 2532 (159) Kuusalu, v. Viljavi (1911)

Si - ni - kirk - ja lin - nu - ke - ne, ju - va - päi - ne pää - nu - ke - ne.

Laule imelinnust tuntakse kirjanduses ka loomislauludena.⁸³

Eepose ilmumise järgsel perioodil 19. sajandi viimaseil aastakümneil ja käesoleva sajandi algul hakati «Kalevipoja» tekste sobitama väga mitmesuguste viisidega, arvestamata mingit kindlat printsiipi ja «Kalevipojaga» juba seoses olevaid rahvalaule. Neid meelevaldseid sobitusi ilmus koolilaulmikes, koorilaulude kogudes ja mujal. Enamik neist sobitustest ei levinud, sest kasutatud viisid olid rahva keskel juurdunud oma endiste sõnadega. Nii leiame A. Kuhlbarši «Kooli kandlis» (1908) lk. 25 «Kalevipoja» V loost v. 66 jj. «Laululinnud» viisiga «Kui mina alles noor veel olin», «Kalevipoja künnilaulu» (VIII, v. 646 jj.) pealkirjaga «Kalevipoeg», viisiga «Kiigu, liigu, laevukene» (lk. 146). J. Elkeni kogumikus «Koolilaste laulud» (1913) on avaldatud sama künnilugu pealkirjaga «Kalevipoeg põllumees» ühe ringmängulaulu viisiga (lk. 96), kusjuures on säilitatud isegi tantsurefrään: «Vallevalle rih, vallevalle rah, wallevalle rih valerallalla.» Sellist tantsumiisi kasutamist «Kalevipoja» tõsise tekstiga (III, v. 502 jj.) leiame ka F. Kuhlbarši «Kooli kandlis» (lk. 5) pealkirjaga «Kale-

⁸¹ ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, rahvaviiside fond.

⁸² Sealsamas.

⁸³ Eesti rahvalaulud. I köide, Tartu 1926, lk. XXXIX.

1884 toodud «Kalevi (Kalevipoja) heinategemise laulu» viisi:

Toivi nku.
J. Aidenmann (1924)

E 54400

Nait-si-xe-sad noo-ru-ko-sed, kus te läh-te kol-me-xe-si,
 ü-le vää-ja vii-e-xe-si. Läh-me lo-ja-le loo-le hob-
 de-e-le hei-ra-maa-le ka-le-vi xaa-ri x-ga-mai-e,
 Laag-le loo-gu võt-te-mai-e, I-lus lül-le hii-e pea-le

Märkimisväärse algatusena tuleb mainida Peeter Oru poolt koostatud sõnalis-muusikalist montaaži «Kalevipoja noor-iga» (I—VIII)⁸⁸. Muusikalises osas koosneb see eesti (nende hulgas ka üldtuntud «Kuku sa, kägu» viis), mõnest soome ning A. Piirikivi (A. Grenzsteini) viisidest. Kõik need laulud on toodud kolme-häälses seades (lastekoorile). Hoolimata montaaži muusikalistest puudustest (viiside mittevastavus, kooriseadete kohatine diapasoni sobimatus, saadete ja rütmi monotoonsus jne., on see siiski leidnud koolides kasutamist (Tartus, Räpinas, Hallistes ja mujal).⁸⁹ P. Oru katse anda koolidele muusikalis-dramaatilist eepose-ainelist ettekannet väärib arvestamist ja järgimist, et tekiks täisväärtuslik ja koolioludele sobiv sõnalis-muusikaline dramatiseering, mis võimaldaks «Kalevipoega» aktiivsemalt populariseerida, kaasa aidata tema sisu paremale mõistmisele.

⁸⁸ P. Oru, «Kalevipoeg» lühendatud kujul nelja lisaga Eesti noorsoole. I tr., 1904; II tr., 1910; III tr., 1919; IV tr., 1921. IV lisa: Muusikaline etendus.

⁸⁹ A. Järva oma artiklis «Kalevipoeg koolikirjanduses ja kirjanduslugudes» (TRÜ Toimetised, «Kalevipoja küsimusi», lk. 121) märgib: «... on raske uskuda, et seesugust muusikalist etendust kusagil koolis kunagi ka ette on kantud.»

4. «Kalevipoeg» kunstloomingus. «Kalevipoja» ilmumine andis eesti muusikale avara ja mitmekülgse inspiratsiooniallika, mida heliloojad hakkasid peagi kasutama oma loomingus.

Esimestena kirjutasid «Kalevipoja» tekstidele helindeid (koorilaulu) A. Grenzstein ja K. A. Hermann. Aastal 1878 avaldas A. Grenzstein oma «Koolilaulmise raamatu», mille VI jaos ilmus tema «Lauliku palve» («Ehatäht» X, 1—9), mis osutubki esimeseks teada olevaks katseks kasutada «Kalevipoja» teksti kunstloomingus. Nimetatud laul on loodud meeskoorile. Kunstilise vähenõudlikkuse tõttu pole see leidnud ettekandelist levikut, ehkki meeloodias on kasutatud rahvaviisi intonatsioone.

Kindla aluse eepose kasutamisele kunstloomingus pani K. A. Hermann oma parima lauluga «Isamaa mälestus», mis on loodud 1880. a. ja ilmus esmakordselt 1884. a. («Eesti kannel» III). Oma leidliku muusikalise kujunduse, haarava väljendusjõu ja sisulise vastavusega on laul saanud väga populaarseks ning säilitab püsiva koha eesti klassikalise kooriloomingu põhivaras, olles ühtlasi üheks silmapaistvamaks saavutuseks «Kalevipoja» tekstile loodud muusikas. Hermann'i teised «Kalevipoja»-ainelised laulud «Soov» ja rahvalauluseaded «Kuku sa, kägu», «Kui sa teaksid», «Kalevipoeg külvamas» jt. ei küüni oma muusikalise haaravusega «Isamaa mälestuse» tasemele, kuigi ka «Kuku sa, kägu» on leidnud laiemat levikut eriti tema ilmumise järgsel perioodil.

Vanema põlve heliloojad on kasutanud «Kalevipoja» tekste peamiselt kooriloomingus. A. Lätte loomingust on teada kaks meeskoorilaulu: «Tuuled juhtigu sul teeda» ja «Laps see võõrdub emarinnalt». Väga populaarseks on saanud M. Härma «Isamaa hiilgava pinnalta». Mitte vähem populaarne pole K. Tärnu «Troost» («Muru kasvab mulla peale») ja oma nõudlikkuse tõttu vähem tuntud «Kiirest kaovad meie päevad». Artur Kapi lastelaulude hulgas leidub tõsine, kuid meeleolukas «Istuta, poeg».

Eesti rahvusliku muusika tüsedama esindaja Mart Saare loominguilises tegevuses näeme esmakordset kokkupuudet «Kalevipojaga» 1913. a., millal temalt ilmus rahvaviisiline «Kalevipoja laul» kolmehäälses seades (Elken, Koolilaste laulud, 1913). Rida aastaid hiljem valmis tal rahvaviisi töötlusena «Seitse sammeldanud sängi», mis oma sisukohase muusikalise dramatismi ja ilu tõttu on üks paremaid «Kalevipoja»-ainelisi kooriteoseid. Tema poolt loodud segakoorilaul «Muru kasvab mulla peale» pole aga suutnud juurduda meie koorirepertuaaris oma komplitseeritud struktuuri ning raskepärasuse tõttu. Huvitavalt ja omapäraselt mõjub aga tema mõistatuslaulu «Mis seal kõnnib» muusikaline lahendus, mistõttu laul on saanud püsiva tähelepanu osaliseks.

Juhan Simmi mitmekülgses loomingus on säilinud käsikirjas meeskoorilaul «Soovituseks» (orkestri saatel). Artur Lemba on harmoneerinud tuntud rahvaviisi tekstile «Isa iluks» (vt. lk. 21 «Ma-

gajate mälestuseks»). Anton Kasemets kirjutas «Kalevipoja» tekstile «Kiigelaulu» segakoorile («Kiigesepad, hellad vennad»), kasutades põhimotiivina rahvaviisilist meloodiat. Verner Nerepilt aga pärineb omapärasest töötluses «Kuku sa, kägu, kuldalindu». Evald Aava loomingust on säilinud kaks tüsedat ning uljast laulu: «Laulik» segakoorile ja «Humal» meeskoorile; mõlemad kuuluvad meie kooriliteratuuri põhivarasse.

Eriti intensiivselt on heliloojad hakanud «Kalevipoega» kasutama nõukogude korra päevil, kusjuures on märgatavalt avardunud ka teemade ring, žanride ja vormide mitmekesisus ning rahvusliku omapära rõhutamine. Nii leiame tänapäeva ühe populaarsema helilooja Gustav Ernesaksa loomingust mitu menukat «Kalevipoja»-ainelist laulu meeskoorile: «Mehed, olge nii kui müüri», «Kalevite joogilaul», «Laine veereb», «Soovituseks» (baritoni soologa), segakoorile: «Hüüdis Kalevite sarvi», «Kalevi kuulutus» jt. Alfred Karindi on seadnud naiskoorile rahvalaulu «Kuku sa, kägu, kuldalindu». Villem Kapi loomingust tuleks mainida meeskoorilaule «Laena mulle kannelt» ja «Kalevipoja võit». Temalt on ilmunud lastekoorile ka «Istuta, poeg, isa iluks» (R. Päts, Laulik VI. 1958). Richard Ritsingu loomingust olgu märgitud segakoorile kirjutatud «Laena mulle kannelt»; «Ära nuta, eidekene», «Magajate mälestuseks» ning rahvaviiside töötlustest «Kuku sa, kägu, kuldalindu» ja «Leelo» (Ema viidi). Enn Võrgul on kirjutatud segakoorile «Magajate mälestuseks», «Kiirelt kaovad», «Aga ükskord algab aega». Aastakümneid tagasi ilmus temalt «Kalevipoeg» («Lennuki» valmistamine) nii sega- kui ka meeskoorile. Aado Velmetilt on siiaamaani ilmunud kaks rahvalaulu töötlust «Kuku sa, kägu» naiskoorile ja «Kalevite kallim poega» segakoorile. Samal autoril on käsikirjas veel «Leinalaul» naiskoorile. Boris Kõrveri loomingust olgu mainitud meeskoorilaul «Emale» («Oh minu hella eidekene»). Arvo Ratassepal on rida omapäraseid ning huvitavaid «Kalevipoja»-ainelisi koorilaule süidiks ühendatud: «Laena mulle kannelt» (segakoorile), «Kalevi tulek» (segakoorile), «Saarepiiga laul» (naiskoorile), «Kalevipoeg isa haul» (meeskoorile), «Kalevipoeg soome sepa juures» (segakoorile), «Kalevipoeg kündmas» (segakoorile), «Vaenu vastu» (segakoorile), «Aga ükskord algab aega» (segakoorile). Friedrich Mihkelsoo on kirjutanud segakoorile jõulise «Kalevite käsu peale» sümfooniaorkestri- või klaverisaatega ja meeskoorile «Isa kaul». Veljo Tormise loomingust olgu esile tõstetud segakoorile kirjutatud «Oh mu hella eidekene», «Murueide tütrede» ja «Laine veereb», mis moodustavad omaette tsükli. Heino Lemmik on kirjutanud meeskoorile «Enne küll oli esimene», Oskar Eemoisi loomingust on teada segakoorile kirjutatud «Kalevite pojad noored», «Kalevipoeg kurni viskamas» ja «Saarepiiga igatsus». Neeme Laanepõllu tödest on «Kalevipoja»-ainelised «Kus on leina lepikuida» ja «Oleks see meesi meie jaoks» (naiskoorile) ning «Joogilaul» (meeskoorile).

A. Ridali on kirjutanud meeskoorile «Kalevipoeg laulmas» ja J. Kahro segakoorile «Linda kiigelaul». Isetegevuslik helilooja ja lauluentusiast A. Lepik on loonud tsükli koorilaule, neist segakoorile «Laena mulle kannelt», «Põhja piiril seisis pere» (baritonisoologa), meeskoorile «Sõua, laulik» ja «Tehke, mehed, teised laevad», naiskoorile «Kes see kõnnib?» Ühelt vanemalt isetegevuslikult heliloojalt P. Laredeilt on säilinud lastekoorilaul «Istuta, poeg».

Võrdlemisi tagasihoidlikult on «Kalevipoja»-ainestikul loodud soololaule. Neist võiksimet loetleda: M. Lüdigi «Linda laul», J. Simmi «Kalevipoja laul» («Kui mina hakkam laulemaie»), A. Vedro «Ballaad Kalevipojast» — rida katkendeid «Kalevipojast» sopranile, aldile ja bassile (klaveri saatel), R. Ritsingu «Lese leinapoega» (baritonile), A. Velmeti «Sepikojas», N. Laanepõllu «Kaugella on minu kaasa» ja «Kus on leina lepikuida», A. Lepiku «Linda leinalaul», «Kalevi poegade laulud» (vanema, keskmise ja noorema venna laul), «Tänasida toimetusi» (bassile), «Isa haul» (bassile), «Mis sa kauget kahetselled» (bassile), lüüriline poem sopranile «Saarepiiga igatsus», jt.

Tunduvalt rohkem on harrastatud «Kalevipoja»-aineliste rahva viiside töötluste soolohäälele. Vanemast ajast olgu siin nimetatud K. A. Hermannilt «Küla mul ütleb», A. Lätte «Tütred tänu», A. Vedro «Laulu võim» ja H. Elleri «Kuku sa, kägu».

Nõukogude-aegseist töötlustest soolohäälele on seni ilmunud seerias «Eesti rahvalaulud» I—VII V. Reimannilt «Kui mina hakkam laulemaie» ja «Laulu mõju», A. Sõbralt «Kiigelaul», «Kalevipoja laul» ja «Sirjelind», A. Velmetilt «Kui mina hakkam laulemaie», «Kalevite kallim poega» jt.

«Kalevipoja»-aineliste muusikaliste suurvormide tegelikuks teostajaks kujunes käesoleva sajandi algul R. Tobias, kes suhtus «Kalevipojasse» kui rikkalikusse loominguallikasse väga ülistavalt. Tema asuski «Kalevipoja» ooperi loomisele⁹⁰, kuid kahjuks katkestas helilooja varajane surm selle töötusriikka algatuse. Tobiaselt on säilinud mõned «Kalevipoja»-ainelised vokaal-instrumentaalteosed: melodraama «Kalevipoja unenägu», ballaad «Sest Ilmaneist ilusast», melodraama «Kalevipoja epiloo» ja «Noor Kalev põrgu värava ees». «Peterburi Teataja» 1908, nr. 1 teatab, et ka M. Lüdigi kavatses kirjutada ooperi «Kalevipoeg ja Tuuslar». Kavatsesest ooperist valmis ainult üks number — «Linda laul» (vt. lk. 39). On andmeid ka A. Vedro kohta, kes kavatsenud kirjutada «Kalevipoja»-ainelise ooperi, nagu loeme 1929. a. «Päevalehest» nr. 256. Äsja selgus, et vene heliloojalt N. Afanasjevilt pärineb a. 1888 ooper «Kalevipoeg».

«Kalevipoja» ainekul on kirjutatud hulk kantaate. J. Simmi loomingupärandist leiame kaks kantaati «Kalevipoeg ja Sorts» ning «Kalevipoeg isa haul». Aastail 1953—1954 valmis C. Kree-

⁹⁰ L. Neumann, «Looming» 1924, nr. 5, lk. 382.

gil kantaat «Kalevipoeg nõiakoopas» (koorile, solistidele ja sümfooniaorkestrile). See omapärane ja huvitav teos rahvusliku muusika elementidega ootab veel ettekannet, et laiematel ringkondadel oleks võimalik sellega lähemalt tutvuda. Aastal 1934 lõi noor komponist H. Känd kantaadi «Kalevipoeg» (Soome sepa lugu), mis on vahepeal jäänud hoopis unustusse.

Teise maailmasõja ajal, 1943. a. komponeeris G. Ernesaks Nõukogude tagalas kantaadi segakoorile «Sõjasarv». Teatavasti tuli teos läbikuulamisele Jaroslavlis EN Heliloojate Liidu ühel esimestest arutluskoosolekutest, kus see äratas tõsist tähelepanu. Mõningaid osi sellest kantaadist esitasid riiklikud kunstiansamblid tagalas hea eduga. Meie noor naiskomponist Ester Mägi kirjutas aastal 1954 kantaadi «Kalevipoja teekond Soome» (aldile, meeskoorile ja sümfooniaorkestrile). Teos koosneb kuuest vaheldus- ja pingerikkast osast. Teos on käsikirjas, kuid juba mõnel korral ette kantud. Aastail 1954—1956 valmis V. Tormisel Moskvas konservatooriumi lõpetamise diplomitööna eepiline kantaat «Kalevipoeg» solistidele, segakoorile ja sümfooniaorkestrile. Teos koosneb kuuest osast ning haarab sisuliselt kogu eepost vastava valikuga. Partituur ilmub Moskva «Sovetski kompositori» kirjastusel. F. Mihkelsoo 1956.—1957. aasta tööde hulgast leiame kantaadi «Lehvi muistseid mälestusi» «Kalevipoja» «Sissejuhatus» tekstile. Teos on kolmeosaline, segakoorile soprani- ja tenorisoologa sümfooniaorkestri saatel. Samalt autorilt on nimetada veel teinegi kantaat «Laulis lindu lepikusta», mis on loodud 1961. a. segakoorile tenorisoologa sümfooniaorkestri saatel. Samal aastal valmis ka A. Velmetil lüüriline kantaat «Kiigemäel» naiskoorile melodeklamatsiooniga ja baritonisoologa sümfooniaorkestri saatel. Teos on seitsmesosaline ning oma ideele vastavalt rõõmsailmeline, andes karakterse läbilõike kiigepeost. Isetegevuslastest võiks nimetada veel A. Lepikut, kellelt on kantaat «Taplus tuuslari talus» sega-, nais- ja meeskoorile, bassi- ja baritonisoologa ning massmelodeklamatsiooniga klaveri saatel.

Heliloojad on kasutanud eepose ainekku ka teistes suurvormilistes teostes, nagu näiteks A. Lemba oma ooperis «Kalmuneid».

«Kalevipoeg» on leidnud väljendamist ka instrumentaalmuusikas. Sellest valdkonnast võiks mainida E. Kapi balletti «Kalevipoeg» ja klaveripala «Linda kivi» (tsüklist «Tallinna pildid»). See ballett on hinnatavamaid meistriteoseid selles žanris, eriti aga «Kalevipoja»-ainelises muusikaloomingus, ning on saanud üldise tunnustuse osaliseks. J. Simmi loomingus leidub sümfooniaorkestrile kirjutatud «Murueide tütarde tants». Samuti on «Kalevipoja»-aineline A. Lemba II sümfoonia finaali V. Reimanil loodud muusika nukunäidendile «Kalevipoeg ja Sorts». Loetelu täiendavad veel Ester Mäe klaveripalad «Jutustus», «Laul» ja «Mäng» (kirjutatud kantaadi «Kalevipoja teekond Soome» I, II ja IV osa muusi-

kalisel materjalil), H. Jürisalu sümfooniline jutustus «Kalevi tulek» ja ka R. Tobiase varem nimetatud sümfoonilised teosed.

Väärrib märkimist, et paljudki helindid, kuigi nad otseselt ei baseeru «Kalevipoja» tekstil, tunduvad eeposele siiski väga lähedased, tänu tekstiautorite fabuleerimise suunale. Sellistest töödest võiksime nimetada A. Piirikivi (A. Grenzsteini) naiskoori laulu «Linda laul» («Säält Läänemere kalda päält») F. Kuhlbarši sõnadel, Miina Härma kantaati «Kalev ja Linda» A. Kaljuvalla sõnadel, J. Simmi «Kalevlaste laul» (F. Karlsoni sõnad), A. Lemba «Kalevite kodu» (A. Reinvaldi sõnad), A. Vedro «Kalevite laul» (H. Visnapuu sõnad), A. Kapi «Palumine» (A. Reinvaldi sõnad) jt.

Kokkuvõtteks võib öelda, et «Kalevipoja» ainestiku kasutamine heliloomingus üha laieneb ja intensiivistub. Eriti elavaks on see muutunud seoses eepose ilmumise 100. aastapäeva tähistamisega. Tuleb aga ka rõhutada, et «Kalevipoja» kunstilised väärtused muusika seisukohalt vaadatuna pole kaugelki veel ära kasutatud. Siit jätkub materjali veel paljudeks helitöödeks mitmesugustes žanrides ja vormides. Põhilisemaks ja tähtsamaks ülesandeks on aga ooperi loomine. See, mida alustas andekas komponist R. Tobias, peaks leidma teostamist algataja vääriliselt osavalt helimeistrilt. Rahvaeeposes kui rahvaloomingule baseerivas suurteoses peituvad ideelis-kunstilised väärtused. Selles peegeldub rahva elu-olu, elulaad, omadused ja kultuuri arengutee tähised. On ju rahvalooming kunstilises vormis säilinud rahva ajalugu. Seda rohkem tuleks meil eepost hinnata ja oodata, et see leiaks veelgi ulatuslikumat ja sügavamalt kajastust kõigis kunstiharudes, eriti aga muusikas.

ЭПОС «КАЛЕВИПОЭГ» В МУЗЫКЕ

Р. Ритсинг

Резюме

Эстонский народный эпос «Калевипоэг» (Сын Калева) достиг почтенной старости. В течение ста лет он был вехой на пути развития нашей народной культуры. Поэтому мы имеем достаточную причину исследовать некоторые этапы этого пути, тем более, что классики марксизма, считая народное творчество весьма важным фактором коммунистического воспитания, неоднократно подчеркивали необходимость его всестороннего изучения.

Настоящая статья имеет цель дать краткий очерк об эпосе «Калевипоэг» как источнике народного музыкального творчества.

Нам известно, что эпосы всех народов нашли всестороннее

музыкальное выражение начиная с древних времен и до нашего времени.

«Калевипоэг» как эпос отличается от эпосов многих народов тем, что его музыкальная тема характеризуется многогранностью и своеобразием. Мы найдем там повторяющиеся музыкальные обстановки и сцены, связанные с пением и музыкой. Из музыкальных инструментов чаще всего встречаются каннель, шведские гусли и рог.

В «Калевипоэг» вошло много народных песен различной тематики (песни о певцах, о влиянии пения, песни радости и скорби, песни о родителях и родственниках, песни труда и веселья, песни на пиру и т. д.).

Из эпических песен отметим песни «О большом дубе», «Очищение моря», «Дева света» и др.

Увязка народных мелодий с тематикой эпоса происходила двумя слоями:

1. увязки перед выходом эпоса;
2. увязки, которые состоялись после появления эпоса из печати.

В первом слое отмечаются те песни, которые имели свою мелодию уже раньше, когда они еще не были связаны с эпосом, а также и мелодии, на которые пели различные песни, в том числе и песни, повествовавшие о «Калевипоэге».

Во втором слое отмечаются мелодии, которые связывались с текстом эпоса после его появления из печати. Мы найдем там мелодии, созданные народом («Кукушка, кукуй») или же приспособления текстов из эпоса к мелодиям раннего народного творчества.

Не все из этих приспособлений были удачны. Причиной этой неудачи было:

1. С текстом эпоса связывали мелодии, которые имели уже с давних пор свой собственный текст, употребляемый народом до наших дней;

2. или же увязка происходила с мелодии из противоположного жанра (веселая мелодия с печальным текстом или же наоборот);

3. были и такие случаи, когда использовались чужеземные мелодии.

Все они не находили пути к народу; мы можем их найти лишь в старых песенниках.

Вскоре после появления эпоса из печати начали пользоваться песнями из «Калевипоэг» в художественном музыкальном творчестве. Первыми инициаторами этого были А. Гренцштейн и К. А. Херманн. Заслуга последнего состоит в том, что он заложил твердую основу художественному музыкальному творчеству по темам «Калевипоэг» своей песней «Память родины».

Его примеру следовали почти все эстонские композиторы до

наших дней. Особенно интенсивно начали употреблять тексты из «Калевипоэга» при советской власти, причем особенно высокий уровень был достигнут на пороге сорокового юбилейного года.

По жанрам мы найдем в этом творчестве хоровые и сольные песни, инструментальные пьесы и т. д. Радостно отметить, что в этом творчестве встречаются также музыкальные произведения крупной формы: кантаты, симфонические произведения, балет и т. д.

В общем надо еще раз подчеркнуть, что «Калевипоэг», в котором отражается история нашего народа, его чаяния и мечты, имеет большое идейно-художественное достоинство как источник музыкального творчества и в будущем.

Героический эпос еще не использован в оперном творчестве, для чего он имеет все требуемые качества и предпосылки.

«KALEVIPOEG» IN DER MUSIK

R. Ritsing

Zusammenfassung

Das estnische Volksepos «Kalevipoeg» hat ein ehrwürdiges Alter erreicht. Im Verlauf von 100 Jahren hat es als Meilenstein auf dem Wege der Entwicklung unserer nationalen Kultur gestanden. Daher haben wir allen Grund, die Etappen dieses Weges zu erforschen, und das um so mehr, da die Klassiker des Marxismus das Volksschaffen für einen sehr wichtigen Faktor in der kommunistischen Erziehung halten und wiederholt die Notwendigkeit seiner allseitigen Erforschung hervorgehoben haben.

Der vorliegende Aufsatz stellt sich die Aufgabe, einen kurzen Überblick über das Epos «Kalevipoeg» als Quelle der Volksmusik zu geben.

Es ist bekannt, daß die Epen aller Völker, von der ältesten Zeit bis zu unseren Tagen, einen allseitigen musikalischen Ausdruck gefunden haben.

Das Epos «Kalevipoeg» unterscheidet sich von vielen anderen Volksepen durch die Vielseitigkeit und den Reichtum seines musikalischen Themas. Wir finden dort sich wiederholende musikalische Situationen und Szenen, die mit Gesang und Musik verbunden sind.

Das Epos «Kalevipoeg» enthält viele Volkslieder verschiedener Thematik (Lieder von Sängern, über die Macht des Gesanges, Lieder der Freude und der Trauer, Lieder von Eltern und Anverwandten, Lieder der Arbeit und des Vergnügens, Festlieder usw.). Von den epischen Liedern wären zu nennen: das Lied «Von der großen Eiche», «Die Jungfrau des Weltalls» u. a.

Die Verbindung von Volksweisen mit der Thematik des Epos vollzog sich in zwei Schichtungen:

- 1) die Verbindung vor der Veröffentlichung des Epos und
- 2) die Verbindung, die nach dem Erscheinen des Epos im Druck entstand.

Die erste Schichtung enthält Lieder, die ihre eigene Melodie schon dann besaßen, als sie noch in keiner Beziehung zum Epos standen, aber auch Melodien, nach denen verschiedene Lieder gesungen wurden; darunter Lieder, die vom «Kalevipoeg» erzählten.

Zur zweiten Schichtung gehören solche Melodien, die mit dem Text des «Kalevipoeg» nach seinem Erscheinen im Druck verbunden wurden. Wir finden dort Melodien, die vom Volk geschaffen sind («Kuckuck, laß deinen Ruf erschallen!») oder Texte aus dem Epos, die den Melodien des frühen Volksschaffens angepaßt wurden. Diese Anpassungen sind nicht immer gelungen, und zwar aus folgenden Gründen:

- 1) Mit dem Text des Epos verband man Melodien, die schon von alters her ihren eigenen Text besaßen, der noch heute vom Volk gesungen wird;
- 2) der Text wurde mit einer Melodie entgegengesetzten Genres verbunden (eine lustige Melodie mit einem traurigen Text und umgekehrt);
- 3) in einzelnen Fällen wurden auch fremdländische Melodien benutzt.

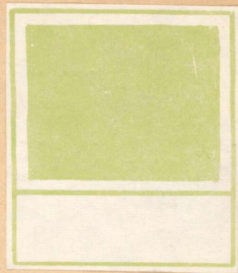
Alle diese Lieder fanden nicht den Weg zum Volke und sind nur noch in alten Liederbüchern erhalten.

Bald nach dem Erscheinen des Epos im Druck begann man, die Lieder aus dem «Kalevipoeg» im künstlerischen musikalischen Schaffen zu verwenden. Die erste Anregung ging von A. Grenzstein und K. A. Hermann aus. Das Verdienst des letzteren besteht darin, daß er mit seinem Lied «Erinnerung an die Heimat» einen festen Grund zur musikalischen Bearbeitung der «Kalevipoeg»-Themen gelegt hat. Ihm sind fast alle estnischen Komponisten bis zu unseren Tagen gefolgt.

Besonders intensiv begann man Texte aus dem «Kalevipoeg» in der Zeit der Sowjetmacht zu bearbeiten, wobei der Höhepunkt an der Schwelle des 100. Jahrestages erreicht wurde.

Von den Genres finden wir in dieser Schaffensperiode Chor- und Sololieder, Instrumentalwerke u. a. Es ist erfreulich, daß auch musikalische Großformen geschaffen worden sind.

Es sei noch einmal hervorgehoben, daß der «Kalevipoeg», in dem sich die Geschichte unseres Volkes, sein Streben und seine Träume widerspiegeln, einen großen ideell-künstlerischen Wert besitzt und auch weiterhin eine Inspirationsquelle des musikalischen Schaffens bleiben wird. Das Heldenepos hat seine künstlerische Gestaltung zur Oper noch nicht erlebt, obgleich es alle Voraussetzungen dazu besitzt.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00795504 2